

کهن خاندان طبابت در همدان

عباس فیضی

شهر باستانی همدان، مهد بزرگان
فلسفه، حکمت، عرفان و طب بوده و
بزرگانی همچون شیخ‌الرئیس ابوعلی سینا،
بدیع الزمان همدانی، خواجه رشیدالدین
فضل‌الله و دهها عالم و حکیم دیگر در این

شهر نشو و نما یافته و زیسته‌اند و آثار این
بزرگان نه تنها در ایران که در جهان شهرت
یافته و مورد استفاده اهل فن قرار گرفته
است.
همدان را در آثار تاریخی و جغرافیایی

دارالمؤمنین، دارالعلم و دارالطب گفته‌اند
و لقب اخیر از آن روست که از پیش از
اسلام طبابت در این شهر رواج داشته و در
قرنهای پس از اسلام، با آمدن شیخ‌الرئیس
به این شهر و برآمدن دیگر پزشکان نامدار،
دانش پزشکی در این دیار روبه ترقی نهاد تا
آنجا که علاوه بر تألیف کتابهای بسیار در
این فن، مرکزی خاص طبابت نیز احداث
شد که در آن علاوه بر معاینه و درمان
بیماران، به تعلیم و تدریس این دانش نیز
می‌پرداختند.

این مرکز پزشکی، «درب حکیم خانه»
نامیده می‌شد و در مرکز شهر (بازار
مظفریه فعلی) قرار داشت و از اول خیابان
عباس آباد (شریعتی) تا مسجد بهبهانی (در
خیابان باباطاهر) امتداد داشت و از
خانه‌های بزرگ یا کوچک دو یا سه طبقه با
اتاقهای بزرگ در طبقه همکف جهت معاینه

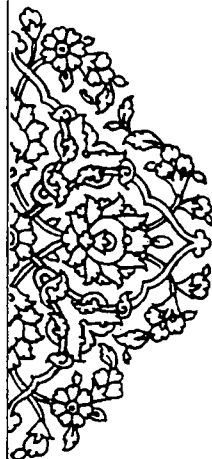
انشارات وزارت بهداشت و آموزش
همدان
شماره ۲۵

راهنمای داروهای تندرستی

تألیف :

دکتر سید احمد علی خسروی موسوی همدانی

مطبع محفوظ

و درمان بیماران و اتاقهای کوچک در طبقه‌های فوقانی جهت اسکان پزشکان و کارآموزان پزشکی و تدریس علوم پزشکی تشکیل یافته بود.

در این مرکز پزشکان مسلمان، مسیحی و یهودی به امر طبابت و آموزش آن اشتغال داشتند و گفته‌اند دانش آنان و کیفیت آموزشهایشان در حدی بود که همدان را پس از تهران و کاشان، سومین مرکز پزشکی معتبر می‌شناختند.

از این مرکز پزشکی تنها مکانی تغییر شکل یافته باقی مانده که در آن از طبابت و آموزش و بحثهای علمی مرتبط خبری نیست و به بازار پوشاک و طلا و ... تبدیل گشته است.

خاندانی با دویست سال پیشینه طبابت در همدان :

خاندان معروف خسروی (معروف به پسران سید خسرو) از سادات جلیل‌القدر اهل علم و طبابت به مدت دویست سال نسل اندر نسل به حرفه پزشکی و خدمت به مردم همدان و شهرهای اطراف پرداخته‌اند و همچنان می‌پردازند .

نخستین حکیم این خاندان « حکیم میر حسین خان میش مست » در دوره قاجاریه می‌زیسته که آوازه حذاقت ایشان در طبابت از مرزهای همدان فراتر رفته بود و از دیگر بلاد نیز بیمارانی به ایشان روی می‌آوردند . فرزند نسرزانه این بزرگوار « سید خسرو » نام داشت که شهرت خاندان و نام خانوادگی آنان از ایشان است . سید خسرو طب و فلسفه و نجوم و ریاضیات را در محضر پیر فیض پدر آموخت و در طب

همچون پدر سرآمد اقران شد و در همدان بساط طبابت گسترد . این بزرگوار ، حدود صد سال زندگانی کرد و بیش از هفتاد سال به مداوای بیماران پرداخت ، هنوز آوازه طبابت‌های ایشان در همدان و دیگر بلاد بر سر زبانهاست .

از ایشان دو فرزند ذکور به نامهای « سید رضا » و « سید محمد علی » باقی مانده که همچون پدر در طبابت مقامی ارجمند یافتند و سالها در معرض معالجت بیماران برآمدند .

از حکیم سیدرضا ، روایتشاد « سید عبدالحسین خسروی » و از حکیم سید محمد علی ، حکیم عالی قدر و حاذق ، « دکتر سید احمد علی خسروی » به جا ماند که این دو نیز بر سیره پسندیده سلف خویش رفتند و در فن طبابت مقامی والا یافتند و با در آمدن به کسوت روحانیت ،

تهران، به تهران رفت و سه سال در آنجا به تحصیل پرداخت و پس از گذراندن امتحانهای مربوط، به اخذ پروانه رسمی طبابت موفق شد. پس از اخذ پروانه به همدان مراجعت کرد و کمافی السابق به امر طبابت و تحقیق و تألیف در زمینه طب سنتی و تدریس طبابت مشغول گشت و شاگردان بسیار تربیت کرد که یکی از آنان فرزند برومند ایشان، «سید مهدی خسروی»، مؤلف دو کتاب به نامهای «طب سنتی سینا» و «گیاهان دارویی» است.

دکتر خسروی علاوه بر طبابت در علم جفر و نجوم قدیم نیز استادی بی نظیر است و در عصر حاضر کمتر کسی را در علم جفر به استادی ایشان می توان یافت. از ایشان کتابی به عنوان «راهنمای داروهای تندرستی»^(۱) به خط خودش، به همت مدرسه عالی کشاورزی همدان، در سال ۱۳۵۲ به چاپ رسید.

شایان ذکر است که این کتاب ابتدا به زبان عربی و با عنوان «تحفة الاحمدیه» تألیف شد، اما چون برای همگان قابل استفاده نبود به فارسی ترجمه شد و با عنوانی که گفته شد، زیور طبع یافت.

در مقدمه کوتاه کتاب می خوانیم: «پس از آن که سالهای متمادی این فقیر، روی دستور معالجات قدیم و جدید عمل کردم و هریک از آن فواکه وادویه مناسب با آن را در محل و مورد آن به تجربه رسانیدم. به این نتیجه رسیدم که دستورات اطبای قدیم که سالها مورد تجربه و آزمایش قرار گرفته است، در معالجه اثر امراض، متقن و

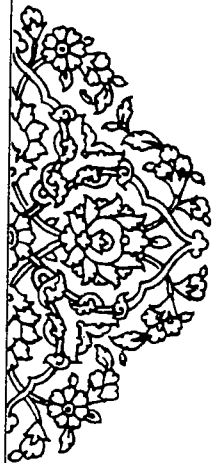
دَرِّعَالِجِ حَرَبِ بَرِش

۵۶۷

نیم خشی اش در دما ترک مملو کنته دریره اش بکشند و مالند بر بدن صبح و غیره و زهر
پس را با مردم کتب کنته از یک ده شقال و از نیک از شقال کوبند و کافور کنته
صبح و عصر مالند بر بدن و اگر کرفش را بکوبند و آبش را با سرکه مخلوط کنند مالند
سینه خرابه و اگر یک شقال از آن در کوبند و داخل آن در بدن کنته از یک شقال
بدن قوی تر خرابه و اگر یک شقال از آن در کوبند و آبش را با سرکه مخلوط کنند و با سرکه
قطران مخلوط کنته و مالند بعضی که خارش دارد در زعفران
بگون خارش مای باطنی مثل خارش داخل رحم باین طریق که کوبند آلوده کنند
و در رحم عمل کنند و با بانه شانه کنته و در رحم تافت کنته صبح و عصر
استقام کنته آبجای سرخین و باب دریا نیکرم و قنداری این کوبند بر روی بایر
از مده نامی مانبر که کنته خون صالح از آن بشوید مثل کشت کردن و
کوت از کنته و زرده تخم مرغ و کنته مانبر که کنته دریا را کوبند و آبش را با سرکه
الاقبار سیر نمایند حاجت سابقین نفع میکند در جرب خشی و کوبند نفع نمیداند

دَرِّبَاتُ اللَّیْلِ

ببات اللیل جو شمشها و خارش خوشی است که خارش بدن میشود در سرما
و در شب اجتناب شدن بخار و در زیر جلد بدن از کثافت آن و تشنه شدن
و علامت آن این است که آب خارش آن لذت دارد و بعد از آن بزرگ

صفحه ۵۶۷ کتاب «راهنمای داروهای تندرستی» به خط دکتر سید احمد علی خسروی موسوی همدانی

این سید جلیل القدر، هجدهم آذرماه ۱۲۷۶ ه. ش در همدان به دنیا آمد. در هفت سالگی به تحصیل روی آورد و علوم مقدماتی را آموخت. پس از آن همچون دیگر شاگردان و کارآموزان، در درس طب پدر بزرگوارش حاضر شد و سالها علاوه بر درسهای طب، ریاضی و نجوم و جفر و فلسفه را نیز آموخت. در این آموختنها به مدرسه علمیه همدان اکتفا نکرد و در مدارس علمیه چند شهر دیگر نیز به تحصیل علوم حوزوی پرداخت. از بیست و پنج سالگی به طبابت مشغول گشت. هنگام تأسیس دانشکده پزشکی دانشگاه

علاوه بر تداوم شیوه سنتی پدران، با شرکت در درسهای دانشکده پزشکی، اجازه رسمی اشتغال پزشکی نیز دریافت کردند. روائشاد سید عبدالحسین، پس از هفتاد سال خدمت پزشکی، در سن نود و شش سالگی بدرود حیات گفت. اما خوشبختانه دکتر سید احمد علی، با وجود کهولت و ضعف مزاج هنوز هم در خدمتگزاری مردم به این حرفه مقدس اشتغال دارد و هر ساله هزاران بیمار را از همدان و دیگر شهرها معاینه و مداوا می کند.

محکم و خلل ناپذیر است . ضمناً در برخورد به این که عن قریب ممکن است که مردم از استفاده از این گونه مطالب محروم شوند و زحمات چندین ساله قدما رفته رفته از بین برود ، لذا شروع به تدوین و ترکیب کتابی موسوم به "تحفة الاحمدیه" به زبان عربی نمودم . پس از مدتی معلوم شد که مردم امروز عاجز از درک معانی کلمات و زبان عرب‌اند . پس اقدام به نوشتن این کتاب نمودم و سعی کردم که حتی المقدور به فارسی باشد و بدان نام "داروهای تندرستی" دادم .

سند کلیتہ

باشد و یا چون میفرماید خطا باشد و اسباب سنگ ثانی هم میست
ناتک چایه بیشتر و هر آن یافت شود و شیخ الاطهار ابوعلی
سیدنا یفرماید هر نوعی که باشد در او خطا باشد و اگر از او است
سپس آن بول اولی است یا ثانیه متولد کرد و از او جداست
و آن بول آن حیوان بول است زمانی که شود یعنی که از بدن مادر
و پس از آنکه از او جدا شود و بود و باشد که این بول بیشتر از آنکه
یک بول باشد و از این جهت که آن نایه است از نایه سببی
چون که در او است آن از نایه را جدا کرد و که یک یا بیشتر
باشد و بول اوجع میفرماید بول آن سنگ است و این سنگ
از او جداست و از نایه است و این را چه برید و او را درش میبرد و حق ظاهر میخ

عَلَامَاتُ سِنِ الْكَلْبَةِ

صفحه ۴۰۳ کتاب « راهنمای داروهای تندرستی » به خط دکتر سید احمد علی خسروی موسوی همدانی

این کتاب سالها در بستر خاموشی ماند تا آقای دکتر علی اقبالی ، رئیس مدرسه عالی کشاورزی همدان ، آن را جزو انتشارات این مدرسه منتشر کرد .

دکتر اقبالی در یادداشتی بر کتاب می نویسد : « این کتاب نوشته حکیم عالی قدر ، سید احمد علی خسروی همدانی ، از آن فعالیتهای به شمار می رود و امکان دارد که مطلوب و مجذوب پاره ای از ارباب دانش قرار گیرد . نویسنده که از حکما و طبای کهن سال شهر همدان است از هفتاد سال پیش با نهایت شادابی و علاقه

پای نویس:
 راهنمای داروهای تندرستی، دکتر مید احمد علی خسروی
 موسوی همدانی، مدرسه عالی کشاورزی همدان، سال
 ۱۳۵۲، همدان.